

LUKÁCS GYÖRGY ADY ENDRÉRŐL

KÉRDÉS: Minek tulajdonítja, hogy Ady szinte fellépésétől kezdve különálló helyet foglalt el a magyar irodalmi életben?

VÁLASZ: Magyarország helyzetéből következik, hogy az igazi forradalmár nálunk nem tartozik a tipikus jelenségek közé. Ez azzal a sajátos magyar fejlődéssel függ össze, hogy az 1848-as forradalom idején nálunk a középnemesség vette át azt a szerepet, amelyet Franciaországban a polgárság alsó rétegei és a kialakuló proletariátus játszottak el. Ez a réteg azután a kapitalizmus fejlődése során társadalmilag folyton csuszott lefelé, és egyre jobban kipuштult belőle az a problematikus forradalmi alap, amely 1848-49-ben még megvolt benne. Még az objektíve haladó mozgalmak, a polgárság mozgalma és a munkásmozgalom is alkalmazkodott a magyar fejlődésnek ehhez a sajátos állapotához. Mármost forradalmi helyzetekben - 1848-ban Petőfi alakjában, a századvégi átmenet idején Ady alakjában - fellépett egy-egy nagy ember, akiben egyesült mindaz, aminek Magyarországon lenni kellett volna, - de ezek a nagy emberek igazi tábor és követők nélkül álltak. Ennekem ma is, akárcsak annakidején, az a véleményem, hogy bármennyire lelkesedtek Adyért, bármennyire felhasználták feltörő kosznak a reakcióval szemben, mégis izolálva volt, a Nyugat mozgalmon belül is. Ady ezt nagyon világosan látta. Önmagára is gondolt, amikor megírta, milyen izolált jelenség volt Petőfi 1848-ban. Csak utólagos és indokolatlan stilizálással állíthatjuk, hogy Petőfi 1848-nak politikailag számottevő baloldala lett volna. Ilyen baloldal, abban az értelemben, ahogy Franciaországban Marat és Robespierre baloldal volt, nálunk 1848-ban nem létezett. Még kevésbé létezett ez a Nyugat-korszakban, Ady idejében. Ady volt az egyetlen, aki nem a hivatalos, nemzeti-epigon irodalom mellett kért helyet a Nyugat polgári irodalmának, hanem azon a véleményen volt, hogy a hivatalos irodalmat meg kell semmisíteni, ki kell végezni. Azt hi-

szem, ezzel a magányos forradalmi pozícióval magyarázható Ady jelentősége. Ezzel magyarázható Ady lírájának az a feszültsége, amely a kor egyetlen írójában sincs meg. A többiek vagy a zsidóságból származtak, és ennél fogva a zsidó burzsoázia kompromisszumát csinálták végig, kissé baloldali módon, vagy dzsentri, fél-dzsentri családból jöttek, és nem is akarták elvágni azokat a fonalakat, amelyek őket a származásukhoz fűzték. Akik a kompromisszumnal nem voltak megelégedve, azok nem álltak specifikus magyar talajon. Így jött létre az a különös helyzet, hogy Ady, aki nagy feltörő korszak volt, és a Nyugat zászlaja, a Nyugaton belül tulajdonképpen elszigetelődött. Azt hiszem, ezzel a paradoxával tisztában kell lennünk. Adynak ezt az izoláltságot hatásának történetéből is kiolvashatjuk. Hogy csak a leg-jobb helyzetet tekintjük: Ady igazi és konkrét pártosa éles ellentétben áll a párton belül lévő funkcionerpártossal; de éppígy ellentétben áll a kiábrándulások okozta politikai cinizmussal is, amellyel a fiatalok kísérik hosszú idő óta az eseményeket. Szajátos, de talán mégsem egyedülálló helyzet ez. Meg kellene vizsgálni, hogy vajon mutatis mutandis a német népnek Heine-höz való viszonyában nincsenek-e nagyon is rokon vonások. Heine kb. 100 év óta egyik központi alakja a német kultúszetnek, de tulajdonképpen alig van ember, aki igazán híve volna. Mindonki még egy Karl Kraus is elhatárolja magát tőle. Mármost ez szem ágában sincs párhuzamot vonni Heine és Ady között - már 1848 és az 1900-as évek, a magyar és német fejlődés különbségénél fogva sem tehetném meg ezt - mégis azt hiszem, Ady esete nem áll példa nélkül, és noha a hatástörténetet kevésbé vizsgáltam, felvetem a kérdést, hogy nem lehet-e az angol irodalomban Shelleyvel kapcsolatban hasonló jelenségeket találni? Például az Eliot-kor Shelleyvel kapcsolatos elutasítása nagyon hasonlít azokhoz az ostobaságokhoz, amelyeket Kosztolányi hozott fel Adyval szemben. Ezek persze nagyon merész és semmivel sem indokolható párhuzamok, de

azt hiszem, a francia forradalom után az egész európai fejlődésben vannak arrefelé mutató közös elemek, amelyek a magyar fejlődésben még specifikusabban mutathoztak meg.

KÉRDÉS: Miért tartják sokan stiláris szempontból elavultnak Ady költészetét?

VÁLASZ: Minden költő természetesen a maga korának gyermeke, ennél fogva egész nyelve, metafora-kincse stb. a saját korának produktuma. Ez Heine-re éppugy áll, mint Shelleyre, Petőfire mint Baudelaire-re, és természetesen áll Adyra is. Be kell vallanom, hogy az összes önállóított stílus-kategóriával szemben nagyon szkeptikus vagyok, ki nem állom, ha például Adyval kapcsolatban szecesszióról, Jungendstílról vagy más ilyesmirel beszélnek.

Ha most általában a lírát veszem szemügyre, akkor azt mondhatom, hogy nem ismerek egyetlen lírikust sem, akinek minden egyes verse saját esztereljesítményei magaslatán állnak. Azt szokták mondani, hogy Keats ebben a tekintetben kivétel, de én még Keatsnál sem ismerem el, hogy minden verse elérje a nagy ódák színvonalát. Minél hosszabb idő múlik el, annál inkább elbalványul a lírai produkcióból mindaz, ami a pillanattól jött és a pillanatba fut ki, és a költő művéből az marad meg, aminek sikerül nagy szimbólumba összefoglalni kora törekvéseit. Ady sokszáz verse közül van - nagy számot akarok mondani - 200, amelyikben ez kifejezésre jut, és ez a 200 vers az a kincs, amelynek révén Ady él. A világ egyetlen költője sem vonult be összes versével a halhatatlanságba. Énőlfogva üres fecssegésnek tartom, hogy Ady elavult - nagy versei egyáltalán nem avulnak el, viszont írt olyan költeményeket is, amelyek a Nyugat januári számában jelentek meg, és már februárban nem gondolt rájuk senki.

KÉRDÉS: Talán azért látják sokan elavultnak Ady költészetét, mert nem érznek együtt költészetének kompromisszummentességével, és más költőkkel

könnyebben tudják saját megalkuvásaikat igazolni?

VÁLASZ: Azt hiszem, ez mezzemenősen így van. Egyészen más kérdés, hogy amikor Magyarországon igazán túlhaladtuk a sztálini korszakot, és egy új proletár demokráciával csakugyan belekerülünk az eleven szocialista építésbe, akkor azt hiszem, többen lesznek, akik Adyban felismerik a maguk íróját. Én az Uj versek olvasása óta - tehát több mint 60 éve - nem vesztetem el a kontaktust Adyval egyetlen napra sem. De ez biográfikus adalék, és anélkül, hogy a saját jelentőségemet túlozni akarnám, magamat sem tudom tipikus jelenségnek tekinteni a magyar fejlődésben.

KÉRDÉS: Ha már a biográfiánál tartunk: kérem, részletezze kissé, milyen hatással volt az Ön fejlődésére Ady.

VÁLASZ: Mint említettem, a hatás 1906-ban kezdődött, az Uj versek megjelenésekor. Ez a verseskönyv abszolút átalakító hatással volt rám, hogy durván fejezem ki magam, ez volt az első irodalmi alkotás, amelyben hazataláltam, és amelyet a magaménak tartottam. Más kérdés, hogy most hogy vélekedem a régi magyar irodalomról - ez már hosszú tapasztalatok eredménye. Abban az időben - be kell vallanom - a klasszikus magyar irodalomhoz nem volt benső közöm, csak a világirodalomból értek alakító hatások, elsősorban a német, skandináv és orosz irodalomból, ezenkívül a német filozófiából. A német filozófia hatása egész életemen át tartott, és ezen természetesen az Adytól kapott megrendítő élmény sem változtatott alapjában véve, nem szüntette meg azt, és nem vitt vissza Magyarországra - azt lehetne mondani, hogy Magyarország nekem akkoriban az Ady versek voltak. De történt valami, aminek jelentőségét csak később értettem meg: hogy a német fejlődésben, nemcsak Kantban, akit már akkor ismertem, de Hegelben is - 3-4 évvel később Kanttól Hegel felé közeledtem -, valamint azokban a modern németekben, akiket olvastam, mindig óriási adag konzervatív világnézet rejtett. Mármost Ady dacos, "csakazértis" forradalmi pátozsa nálam kísérő zeneként mindig aláfestette Hegel Fenomenológiáját és Logikáját. Így olyan vegyülék jött létre, ami az akkori irodalomban nem lé-

tesett, hogy tudatillik valaki mint hegeliánus és mint a szellemtudomány képviselője egyszerre mind baloldali, sőt bizonyos fokig forradalmi álláspontot foglalni el. Most nem beszéllek az egész évt. tisztelet költői és irodalmi határolt, de mindenesetre le kell szövegeznem, hogy ebben a tekintetben az Ady versekkel való találkozás, eltekintve irodalmi vonatkozásaitól is, egyike életem legfontosabb élményeinek. És nem véletlen elfeledés volt, milyen fiatal korban sokszor adódik, hanem - ezt talán mindennek van kell - én egész életemben há maradtam Ady oeuvre-jéhez, és az nem visszavetítés, mert én voltam az első Magyarországon, aki már 1910 körül megírta Ady személyes összefüggését a forradalommal, azt, hogy olyan forradalmár, aki egyéni beteljesülésében tartja szükségesnek a forradalmat.

KÉRDÉS: Más tisztelet törve: nézete szerint miért olyan nehéz betérni Adyval a világirodalomba?

VÁLASZ: Először is a világirodalomban az epikai és drámai művek sokkal könnyebben térnek be fordításokon keresztül. A világban sok millió ember szövegeitje nagy olvasmányai közé a Háború és békét vagy az Illiász vagy Swiftet - de legfeljebb 5-10 százaléka olvasta ezeket a műveket eredetiben. A Háború és békét például - emlékszem - egészen rossz fordításban olvastam hetedik gimnazista koromban órákon a pad alatt. De a mű nagyságát még a rossz fordítás nem tényleg szűrt, az hatott mindennek keresztül. A líra viszont a legkritikább esetben adható vissza. És jellegzetességei közé tartozik. Fiatal koromban például, amikor német kapcsolataim nagyon erősök voltak, Stefan George tolmácsolásában olvastam a nagy francia költőket. Mondhatom, ha Baudelairet nem olvastam volna eredetiben a Stefan George-féle Baudelaire soha nem tett volna rám semmilyen hatást. Szándékosan hozom fel Stefan Georgét, mert rá igazán nem lehet azt mondani, hogy nyersfordításból delirizott, vagy nem tudott

J

verseini, és mégis ^{elikkadt} ~~elikkadt~~ nála az, ami Baudelairenál olyan mélyen megkapott engem. Vannak bizonyos szavak, metaforák stb., melyeknek franciául egészen más az érzelmi súlyuk, mint németben. Mindez természetesen még fokozottabban áll egy olyan kis nép és távoleső irodalom nyelvére, mint amilyen a magyar. Petőfiről is illuzió volna azt hinni, hogy ~~de facto~~ bekerült a világirodalomba.

Ha világirodalomról beszélünk, két dolgot nagyon pontosan meg kell különböztetnünk egymástól. Az egyik, hogy mi az, aminek világirodalmi színvonala van, és mi az, ami csak nemzeti színvonalon létezik. Ez objektív ítélet. A második az a ténymegállapítás, hogy mi válik eleven tényezővé a világirodalomban. Ez nem függ kizárólag az értéktől. /Az "érték" szót itt nem csak esztétikai értelemben használom, hanem az egész személyiség és az egész munka szempontjából./

Ilusztrációképp egy távoli példát hozok fel. Heine csakugyan világirodalom volt, sőt bizonyos időben például a francia irodalomra is komoly hatást gyakorolt. Ezzel szemben van Heine-nak egy nagy német kortársa, igazán nem merném azt állítani, hogy kisebb volna nála: Gottfried Keller. Gottfried Keller ~~akkor~~ sohasem lett világirodalom. Sohasem volt hatása a német irodalom kivül. Vagyis különféle irodalmi, társadalmi, nyelvi és egyéb körülmények következménye, hogy valaki tényleges faktorrá válik-e a világirodalomban, és meg kell mondani, hogy a magyar irodalomból még senki sem vált igazán világirodalmi-vá. Adynál különleges nehézségek is vannak: legnagyobb költeményei közül sok olyan mélyen feltételezi a magyar fejlődés és a magyar történelem ismeretét, hogy csak sok jegyzettel lehetne a külföldiekkel egyáltalán megértetni a szöveget, és ez a lírában különösen nehezen áthágható akadály. Ehhez hozzá kell venni a mai kort, amelyben a pártossellenesség, a manipulációval való megalkuvás a lírikusok jellemző tulajdonságává válik. Így aztán - aztán talán a francia és

délamerikai lírikusok bizonyos csoportjától eltekintve - Ady tartalmilag is renkívül idegen a mai költőktől. József Attila tekintetében se legyenek túl nagy illuzióink. Igaz ugyan, hogy József Attilát könnyebb fordítani, és ezért jobb József Attila fordításaink vannak, de azért távolról sem beszélhetünk arról, hogy József Attila világirodalmi tényezővé vált, abban az értelemben, ahogy Majakovszkij vagy Blühd annak számít. Azt hiszem, ez olyan szerencsétlenség, amellyel nekünk, mint kis nemzetnek számolnunk kell. Meg kell tanulni mindent, hogy Adyt megfelelően lefordítsuk külföldi nyelvekre, de azt tanácsolnám, hogy ezt nagy illuziók nélkül tegyék meg. A legnagyobb ritkaságok közé tartozik, hogy lírikus így érjen el *de facto* világirodalmi hatást. Vegyük például Paszternák esetét. Nem tudom megítélni, de orosz barátaitól hallos, hogy komolyan veendő lírikus. Mégis igen rossz, epigonisztikus regénye~~ik~~ vált világirodalmi szenzációvá - igaz, már túl vagyunk rajta, ma már senki sem olvassa, - de még ez a szenzáció sem volt képes arra, hogy Paszternák verseit igazán forgalomba hozza.

Meg akarnám még futólag említeni, hogy létezik a világirodalomnak egy harmadik fajtája is, aminek én személy szerint kevés jelentőséget tulajdonítok: tudniillik az, amit az irodalmi szakemberek világirodalomnak tekintenek. Hogy egyszeri példát mondjak: az anglisták Shakespeare-nek mintegy 25 kortársát tartják világirodalomnak. Mégsem beszélhetünk arról, hogy Websternek vagy Fordnak a hatása tulmossa azon, hogy megtanulják a nevüket - csöppet sem hatnak a mai dráma fejlődésére, vagy a tragikummal kapcsolatos felfogásokra. A szakemberek világirodalom~~a~~, tehát egészen szűk, egyetemi, akadémikus csinálmány.

KÉRDÉS: Most már választ kaptunk arra, hogy miért nem sikerült Adyval betörni a világirodalomba. Végezetül hadd kérdezzük meg: mégis mi itt a reális helye?

SZ: Az a nagy krízis, ami azután Európát az első világháborúba sodorta, különböző földalatti géceken, többé-kevésbé tudatosan megszólalt a világ csaknem minden irodalmában. Az a magánvéleményem, hogy ennek a leghamarább és a legadekvátábban Ady adott hangot - ebben a tekintetben Ady fölülte áll az összes európai kortársainak, akik megszólaltatták ezt az elégedetlenséget és forradalmi szükségességét - tehát emberileg és költőileg is Ady ennek a kornak a legnagyobb lírikusa. Nem félek attól, hogy emiatt a véleményem miatt sovínisztnak tarthatnának.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.